

Jan Willem Stutje, *Hendrik de Man. Een man met een plan* (Kalmthout: Polis, 2018). 532 p. ISBN 9789463101875.

DOI: 10.18352/tseg.1095

Historicus Jan Willem Stutje, biograaf van de marxistisch econoom Ernest Mandel, de communistenleider Paul de Groot en van de aartsvader van het Nederlandse socialisme Ferdinand Domela Nieuwenhuis, is naar eigen zeggen meer geïnteresseerd in de duistere kanten van de socialistische arbeidersbeweging dan in haar heldendaden. De Belg Hendrik de Man (1885-1953) was en is een tegenstrijdige en omstreden Belgische denker en politicus en mede daarom een dankbaar onderwerp voor het nieuwste boek van Stutje.

De publicatie bestaat uit dertien hoofdstukken verdeeld over vijf delen. Het eerste deel, 'Van militant tot militair', behandelt zijn jeugd en de Eerste Wereldoorlog. Begonnen als marxist stelde De Man het reformisme van de Belgische Werklieden Partij aan de kaak. Tijdens de Eerste Wereldoorlog was hij officier en pleitte voor het voortzetten van de oorlog totdat Duitsland definitief verslagen was. In 1926 verwierp hij de sociaaldemocratische en sterk door Karl Kautsky beïnvloede variant van het marxisme. De Man verzette zich hiertegen net als later tegen het stalinisme. Hitlers machtsovername in 1933 maakte een einde aan de wetenschappelijke carrière van De Man in dat land.

De Man is vooral bekend geworden door het in vele talen gepubliceerde boek *Zur Psychologie des Sozialismus*. Het marxisme was volgens hem te materialistisch en rationalistisch. Het socialisme was geen automatische uitkomst, maar een ethisch ideaal. Dit komt aan bod in het tweede deel van de biografie. In 1934 kwam hij in België met zijn Plan van de Arbeid, het hoofdthema van het derde deel van het boek. Dit moest een antwoord zijn op de diepe economische crisis en vormde een combinatie van anticyclische conjunctuurpolitiek en een pleidooi voor de nationalisatie van de sleutelsectoren van de economie, de financiële sector en de energievoorziening. De Man werd minister in de regering van nationale eenheid en liet vervolgens het plan vallen. In 1938 werd hij voorzitter van de partij die hij in 1940 bij de Duitse inval ontbond. 'Oorlog en bezetting' is de titel van het vierde boekdeel. De Man wilde geen verzet plegen tegen het fascisme en wilde een einde aan het partijkartel. Hij droomde van een autoritaire staat rond de Belgische koning in een door Duitsland geleid Europa. Eind 1941 was zijn rol uitgespeeld en vertrok hij naar Zwitserland. Hier kwam de 'Politicus in ballingschap' (vijfde deel) in 1953 om bij een auto-ongeluk.

Stutje gaat in zijn vlot geschreven biografie uitgebreid in op de relatie van het gedachtegoed van De Man tot de klassieke sociaaldemocratie en het marxisme. Die deterministisch en positivistisch getoonzette sociaaldemocratie zou volgens

de maatschappelijke bewegingswetten de arbeidersklasse bijna als vanzelf leiden richting het socialisme. Daar geloofde De Man steeds minder in. In plaats daarvan ontwikkelde hij elitaire en autoritaire opvattingen, volgens zijn biograaf de uitkomst van zijn tegenstrijdige psychologie en een gevolg van zijn machtswil. Zijn socialisme was niet gebaseerd op zelforganisatie en de bevrijding van de arbeidersklasse door zichzelf, maar op een socialisme van bovenaf. Zo resulteerde het plan De Man tot demobilisatie van de arbeidersklasse waartegen de linkervleugel in de Belgische sociaaldemocratie in de vorm van de Anti-Oorlogsliga zich heftig verzette; een aspect waar Stutje overigens nauwelijks op ingaat. De Italiaanse communist Angelo Tasca bekritiseerde net als De Man de sociaaldemocratische interpretatie van het marxisme. Zo was de sociaaldemocratie zeker niet immuun voor uiteenlopende dominante westerse culturele opvattingen als die van het sociaaldarwinisme, racisme en kolonialisme. Maar Tasca wees daarbij het nationalisme en corporatisme van het zogeheten planisme evenzeer af. Zo wenste De Man de Spaanse Republiek in gevecht met het (internationale) fascisme niet te ondersteunen. De Belgische neutraliteit en de belangen van het Belgische bedrijfsleven waren belangrijker dan verdediging van de Republiek.

In zijn boek belooft Stutje een bijdrage te leveren aan het debat over de toekomst van de socialistische beweging in Europa. Die belofte wordt eigenlijk niet waargemaakt. Inderdaad grijpt de tegenwoordig door terugval geplaagde sociaaldemocratie weer terug op een nationale basis. Maar dat is nauwelijks nieuw te noemen, zoals het boek ook overtuigend laat zien. Het aangehangen internationalisme van de oude beweging is al lang geleden vervangen door het nationalisme. Klasse werd ingeruild voor volk. In die zin merkt Stutje terecht op dat de invloed van De Man duidelijk merkbaar is in het naoorlogse doorbraaksocialisme gebaseerd op Keynesianisme en overlegeconomie. Nederlandse sociaaldemocratische tijdgenoten als Willem Banning, Koos Vorrink en Jacques de Kadt bekritiseerden eveneens het marxisme, maar collaboreerden niet zoals De Man met zijn 'Socialisme national'. Opmerkelijk is overigens wel dat het oordeel van biograaf Stutje ten aanzien van het antisemitisme van De Man heel wat minder streng is dan zijn boek over Domela Nieuwenhuis. Het boek bevat enkele propaganda-afbeeldingen voor het Plan van de Arbeid van de partijcentrale van de BWP die onversneden antisemitisch zijn. Die kunnen we natuurlijk niet op het conto van De Man schrijven, maar zijn omarming van Joodse samenzweringstheorieën en zijn pleidooi voor de bescherming van het eigen [Arische] ras zouden tot verder opportunistisch gebruik van anti-Joodse stereotypen in de bezettingsjaren leiden.

Ron Blom, Stadsarchief Amsterdam